

Parcs i jardins urbans

Deambulant
pels laberints
de l'educació
estètica

*Per Raquel Cercós i
Eulàlia Collellemont*

Un paisatge és una postal feta escultura.
Tal com fa amb els arbres la superfície
d'un estany, els homes hem après
a allisar la terra en un paper.

PEREJAUME, 1985

Els mots de Perejaume ens duen a repensar les relacions entre natura i ciutat. Aquella ciutat concebuda per arquitectes i urbanistes que, a partir d'imaginari arrelats en la cultura i en la història, dibuixen els contorns d'allò comú. Només cal fer una ullada als mapes de Barcelona de finals del segle XIX i principis del XX per adonar-nos de l'impacte d'aquesta nova ciència —l'urbanisme— en el desenvolupament d'un projecte renovador que girava entorn a la idea d'una gran metròpoli com a eina de creixement industrial i de modernització. I en aquest intens debat, els parcs i jardins urbans s'alçaren com a dispositius pedagògics orientats a fomentar el benestar físic i emocional de la població. És explícita la justificació de l'Ajuntament de crear espais de lleure i salut per a la infància: «A Barcelona a part dels perills contra els quals s'ha de lluitar, degut a les seves excessives aglomeracions —mal bastant comú a totes les grans ciutats—, s'ha de lluitar també amb la manca de jardins i d'espais lliures i d'altres institucions complementàries de l'Escola» (Ajuntament de Barcelona,

1920). En l'ideari noucentista, els jardins foren considerats espais d'educació estètica per excel·lència, on cadascú podria ser ensenyat per la bellesa de l'indret.

El potencial estètic i formatiu d'aquests entorns de natura domesticada no deixa d'interpellar-nos. La pèrdua de contacte amb la natura fa, d'aquest verd paisatge urbà, un espai que ens permet transitar entre la natura i la història, la vida i la ficció, tot fent possible la creació de significats a través de la imaginació, la sensibilitat i la creativitat. Cal, doncs, recordar la necessitat d'impulsar i difondre una nova manera de viure i d'emprendre processos formatius des de l'estètica, d'educar la sensibilitat davant dels fenòmens naturals i davant l'experiència humana. Perquè contemplar o intercedir estèticament en el paisatge esdevé un factor clau en la configuració d'itineraris vitals que emfatitzen les potencialitats espirituals, culturals i ètiques de la persona.

Comença el nostre deambular pels laberints de l'estètica dels parcs i jardins dissenyats a la darrera del segle XIX i les primeres dècades del XX. La intenció és abordar les possibilitats que ens ofereix cada parc a l'hora de potenciar experiències estètiques. Una experiència estètica, com a mediatra entre la bellesa, el plaer, l'harmonia i l'art, que abraça els diferents processos perceptius del sentir, i no del pensar. Hem concretat la seva presència a partir de quatre coordenades: la natura, el misteri, la cultura i la comunitat, que corresponen, respectivament, als parcs de Montjuïc i els jardins de Laribal; el parc Güell i el turó de les Menes; el turó Park, i el parc de la Ciutadella.

Montjuïc i els jardins de Laribal: la percepció de la natura o com fer de l'entorn un paisatge viscut

Construït amb motiu de l'Exposició Universal del 1929 pel paisatgista francès Jean-Claude Forestier i el que fou director de Parcs i Jardins de Barcelona entre el 1917 i el 1937, Nicolau Rubió i Tudurí, aquest paratge bucòlic respon a aquell ideal noucentista que pretenia impulsar un nou art de jardí fugint de les tendències estètiques europees, com ara el paisatgisme anglès o el neoromanticisme de terres germàniques. El jardí mediterrani es basava en l'articulació d'elements arquitectònics, com ara les basses, els safareigs, els corriols d'aigua, les escalinates o els murs, per evitar la dispersió de la sempre resilient natura. Els pins blancs i pinyers que s'alcen al costat dels imponents xiprers comparteixen substrat amb el romaní o l'espígol i també amb la bardissa que quan creix salvatge deixa la seva rúbrica, un conjunt de traces, una grafia pròpia que el jardiner intenta esborrar una vegada i un altra. La força de la natura és continguda per la humana a l'hora de donar forma al paisatge, tot recordant les viles italianes del Tívoli i emulant els jardins d'ascendència àrab.

Ben a prop d'aquests jardins, l'Ajuntament de Barcelona va acordar la creació d'una escola pública a l'aire lliure, l'Escola del Bosc, que ocupà la torre de l'advocat i periodista Josep Laribal l'any 1914. Aquest projecte pedagògic d'arrels naturalistes, amb Rosa Sensat al capdavant, confiava en la força del paisatge com a element educatiu on podem sentir-nos transportats per l'intent d'escoltar

el nom de les terres que ens envolten (Perejaume, 1998, p. 30). Perquè comprendre i conformar l'entorn des de la sensació, l'emotivitat i la sensibilitat ens aboca a una educació que entén que tots estem circumscrits en un món de vida, en el qual tot té vida o forma part d'una vida. Les plantes, els animals o, fins i tot, les parets o els murs centenaris, ens criden. Com anuncia Artus-Perrelet, «és necessari saber llegir en la Naturalesa, expressar en el seu llenguatge allò que pensem. Ella se'ns revela sota moltes formes [...] és per això que invita el nen a identificar-se amb les línies, amb les formes i amb tot el que solliciti el seu llapis; a cantar la intensitat d'un cel o d'una ombra; a distingir les paraules expressives (creix, puja), les diferents classes d'herbes» (Artus-Perrelet, 1921, p. 227). Contemplar una fulla de llorer tot assaborint-ne l'olor, el color, el tacte, i perdre's en el seu present, en el mateix temps de la natura, ens dona la possibilitat de desfer-nos en el paisatge i d'habitar de manera estètica el nostre entorn. El viatge a la natura es perfila, així, com un autèntic educador de sensibilitats.

El parc Güell: el misteri o l'experiència de l'inaferrissable

Concebut com una ciutat jardí per encàrrec d'Eusebi Güell, el projecte de Gaudí d'articular una ciutat ideal en comunió amb la natura —prova d'això són les columnes fetes de pedres amb mides i formes molt variables, que suggereixen troncs d'arbres, estalactites i coves naturals— no va tenir èxit i quedà interromput el 1914. Sis anys més tard, l'Ajuntament de Barcelona va comprar la finca i inaugurà un dels parcs més emblemàtics de la ciutat. De fet, podem considerar que el principi inspirador i impulsor de l'obra de Gaudí rau en el desig de donar cos sensible a una actitud espiritual. Es tracta d'una manera poètica i mística de lligar l'arquitectura amb la toponímia i la història seguint la màxima platònica que la bellesa és la resplendor de la veritat. El parc es constitueix en un passatge iniciàtic cap al misteri on és possible fer el salt a les terres de l'estrany i donar veu a allò que no es pot dir ni mostrar.

«Les peces escultòriques arrelades a l'humus que els dona vida es confonen amb els arbres que hi anem trobant.»

Si haguéssim d'escollir entre els racons del parc on aquesta idea arrela amb més força, caminariem fins al turó de les Menes. Una vegada fet el cim, trobarem els grans menhirs artificials que recorden la religió dels druides, amb un sever talaiot i tres creus que, sobre un petit monticle esglaonat, observen la ciutat. Situats sota l'ancestral monument menorquí i de manera perpendicular a les creus, contemplarem com aquestes se superposen en un pla visual i generen una figura que recorda un dels símbols de protecció utilitzats pel cristianisme: la creu de Caravaca. La majestuositat d'aquestes figures, la composició en l'espai, el joc de llums i colors que desprenen els seus materials, fan que la percepció estètica d'aquests símbols religiosos transmutats ara en paisatge, es converteixin en un portal cap al misteri. Gaudí, com a artista, esdevé ara educador perquè ha pogut copsar la paraula mig pronunciada de la natura i fa possible que la revelació arribi als altres (Collelldemont, 2002, p. 95). I és en l'acte contemplatiu dels símbols que podem arribar a escoltar la seva veu, una veu que parla sense dir. Potser és en aquest moment quan l'inaprehensible s'encarna en la nostra interioritat i podem fer el salt d'allò usual a allò inusual.

El turó Park o els jardins del poeta Eduard Marquina: la cultura o experimentar l'art en el paisatge

Tal com cita el web de l'Ajuntament de Barcelona, «el Turó Park és un lloc recollit, elegant i acollidor. Un espai ombrejat amb petits bosquets, parterres d'heura, camins curvilinis i racons paisatgístics de gran bellesa». Un indret ple de serenor i d'intimitat que vol esdevenir un refugi per a la població. Al turó Park no som davant de la bellesa dels entorns agrestos proposats des del romanticisme literari, sinó davant de la proposta del romanticisme rousseauïnà que fusiona el naturalisme i el romanticisme. De fet, el seu disseny, ideat per l'arquitecte Nicolau Rubió i Tudurí, respon als canons del paisatgisme anglès influïts per la «reverència» a la informal bellesa de la natura.

El parc es remunta al 1912, inaugurat com un gran parc d'atraccions als jardins de la propietat de la família Ber-

trand-Girona. El 1917 la finca va quedar afectada en la previsió d'espais verds de la ciutat. Va obrir de nou les portes l'any 1934 amb una nova estructura dissenyada pel que fora el director de Parcs i Jardins de la ciutat. Si alguna cosa hem de destacar d'aquest entorn, és la combinació de natura i cultura. Se'ns mostren un gran nombre d'obres artístiques i literàries, com ara les escultures d'Apelles Fenosa, Josep Clarà o Joan Borrell, entre d'altres, i la poesia, representada en diferents plaques que es troben repartides al llarg del parc amb versos de Lorca, Vinyoli, Whitman o Comadira.

Les peces escultòriques arrelades a l'humus que els dona vida es confonen amb els arbres que hi anem trobant. En un racó del parc roman Teresa la Ben Plantada, d'Eloïsa Cerdan, una figura de bronze que evoca aquelles gloses orsianes que reclamaven la mediterraneïtzació de la sensibilitat. Més enllà, en una placa de color verd que s'amaga sota les fulles d'un roser, uns versos de Salvador Espriu ens recorden la pervivència del passat en forma de present i també com a imatge de futur: «Sota la pluja, | arbres, camí, silenci, | vides llunyanes. | Sense recança miro | com el meu pas s'esborra». L'art com a punt de trobada entre allò ideal i allò real, entre concepte i imatge, esperit i matèria, llibertat i necessitat (Quintana, 1993, p. 112), se'ns presenta com una altra via de coneixement capaç d'establir un nou horitzó d'expectatives, que alhora comporten un canvi actitudinal. La necessitat d'educar la sensibilitat artística es revela com a camí necessari per assolir un sentit estètic de la vida. Així ho reclamà Giner de los Ríos, per a qui l'art és un camí per arribar a la natura: quan hom, preparat per l'art, hi arriba, ja està educat per la via estètica.

El parc de la Ciutadella: el sentit comunitari o com desfer-se en l'alteritat a través del joc i la festa

Situat als terrenys on Felip V va fer construir la ciutadella militar i inaugurat el 1881, el parc de la Ciutadella va respondre a la necessitat de dotar d'espais verds per a l'ús públic una Barcelona cada vegada més grisa i massificada pels estralls del desenvolupament industrial. Calien llocs on «poder respirar», segons el responsable del seu dis-

«Insistim a conrear la consciència estètica, per il·luminar un nou projecte vital que equilibri les nostres relacions amb la natura, amb els altres, amb la radical alteritat.»

seny, Josep Fontserè, l'any 1872 en el lema del projecte: «Els jardins són a la ciutat el mateix que els pulmons al cos humà». Els parcs es constituïren en espais higiènics i estètics, i també morals i cívics. Un cas paradigmàtic en són els projectes socials duts a terme al parc a l'inici del segle xx, amb la creació d'un asil, les sortides escolars i les festes de recaptació de diners que celebrava la burgesia catalana. Un munt d'activitats comunitàries, com ara festes i concursos, es continuen celebrant avui dia i donen fe de la vessant comunitària d'aquest indret.

El joc i la festa, com a activitats eminentment estètiques, com a activitats estrictament humanes —Huizinga ens dirà que «la cultura humana brolla del joc i en ell es desenvolupa» (2004, p. 8)—, ofereixen la possibilitat de reconèixer-nos en els altres en compartir significats, despertar consciències i aprendre valors. No és casual que, ja des de Plató, quan s'ha pensat en una societat utòpica, s'hagi establert quins han de ser els jocs, les festes i les arts. És a dir, s'ha prioritzat l'educació estètica perquè parteix d'una exteriorització o un retrobament amb l'altre, la qual cosa comporta la transformació del jo a partir de la convivència amb l'alteritat. És un procés que parteix de la possibilitat d'empatitzar amb les accions dels altres sense que siguin necessaris els discursos argumentatius. En aquestes accions que es duen a terme en un lloc comú, és possible la creació d'imaginari que es transmuten en actituds, fluint des de la memòria personal fins a la cultural, experimentant l'espai, tot transformant allò quotidià en allò estètic.

A tall de cloenda

Si començàvem amb la veu de Perejaume, fora bo tancar aquest recorregut estètic i paisatgístic amb les seves fèrtils paraules: «Torneu a posar a terra l'or, espargiu a muntanya el bronze, el marbre i el vori, per tal que representin

allò que ara més ens manca: el lloc d'on va sortir» (1994, p. 113). Ell aviva la imatge dels estralls que el pensament productiu ha causat a la terra; a través de la via estètica, ens interpella a replantejar-nos la nostra relació amb el paisatge com a espai de memòria de la humanitat que ens retorna la imatge del que som com a col·lectivitat. Per això insistim a conrear la consciència estètica, per il·luminar un nou projecte vital que equilibri les nostres relacions amb la natura, amb els altres, amb la radical alteritat. I els parcs i jardins, com a espais de natura encapsulada, com a espais de cultura, misteri i civisme, ens ofereixen la possibilitat de gaudir d'aquestes experiències que permeten cultivar la sensibilitat social i ecològica, que impulsen la sensibilitat per la bellesa, i de conservar o tal vegada arribar a transformar des d'una perspectiva estètica —i, per tant, ètica— els nostres entorns naturals. ●

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1920). *Bany de mar per als alumnes de les escoles de Barcelona*. Barcelona: Comissió de Cultura.
- ARTUS-PERRELET, LOUIS (1921). *El dibujo al servicio de la educación*. Madrid: Francisco Beltrán.
- COLLELDEMONT, Eulàlia (2002). *Educació i experiència estètica*. Vic: Eumo.
- HUIZINGA, JOHAN (2004). *Homo Ludens*. Buenos Aires: Emecé.
- QUINTANA, JOSÉ MARÍA (1993). *Pedagogía estética*. Madrid: Dykinson.
- PEREJAUME (1994). *La pintura i la boca*. Barcelona: La Magrana.
- PEREJAUME (1998). *Oïme*. Barcelona: Proa.

Jardins de Laribal, a la muntanya de Montjuïc.